

Å kalle en spade for en spade

Rani Lill Anjum

Språkbruk er viktig for hvordan andre oppfatter oss. De fleste setter pris på at man er klar og tydelig i sitt språklige uttrykk, og de færreste liker det hvis man snakker på en måte som er unødig omstendelig, komplisert eller tvetydig. Folk som formulerer seg uklart, blir ofte sett på med stor mistenksomhet. Vi tenker gjerne at de har noe de ønsker å skjule. Slik er det for eksempel med politikere, som jo er beryktet for språkbruken sin. Med så mange upopulære avgjørelser som de må ta hver dag, er det ikke rart at de kvier seg for å si ting rett ut. Vel vitende om dette dilemmaet, er vi ofte skeptiske til det politikerne sier.

Denne mistenksomheten overfor det som ikke er klart og entydig, deler vi med noen av de mest ledende filosofene og logikerne i filosofihistorien. – Platon, Aristoteles, Descartes, Frege, Russell, Wittgenstein, Grice, og mange flere, var svært skeptisk til uklar språkbruk. Det filosofiske språkidealet har derfor vært en logisk og fornuftsbasert språkbruk. Logikken skal hjelpe oss til å si hva som er sant, og ikke hva som er falskt og det som verre er, nemlig meningsløst. Og det mest logiske tenkes å være at hvert ord har én betydning; slik at ethvert ord refererer til én ting i verden, og at enhver ting i verden har et ord som benevner det.

Med et slikt en-til-en-forhold mellom språk og verden, vil vi alltid kunne vite hva ordene våre refererer til, så lenge vi bruker ordene våre i sin bokstavelige betydning. La oss ta et eksempel: Ordet ”spade” refererer til tingen spade. Å kalle en spade for en spade, er følgelig et eksemplarisk tilfelle av logisk og fornuftig språkbruk.

Det motsatte av logisk og fornuftig språkbruk, er å *ikke* bruke ordene våre på en bokstavelig og direkte måte. Sier man for eksempel at noen er en ulv i fåreklær, så sier man noe som er falskt, og i verste fall meningsløst, med mindre man faktisk snakker om en ulv som har fåreklær. Å snakke om ulv i fåreklær, er å benytte seg av en *metafor*. En metafor er et språklig virkemiddel der ordene tas ut av sin naturlige sammenheng, og brukes i en overført betydning, i form av billedlige uttrykk. ”Metafor” betyr ”overføring”, og det man overfører er selve *meningen* til ordet.

Bruken av metaforer er følgelig ikke særlig populært blant logikkinspirerte filosofer, som synes at man skal snakke direkte og bokstavelig. Problemet er at språket vårt er fullt av slike metaforiske ord og uttrykk. Ta bare ord som "oppblåst", "underkastelse", "overkjøre", "innkjørt", "overøse", "likestilling", "undergrave", "omgå", "unnlåte", "undertrykke" og "fastlåst". Disse er alle billedlige uttrykk som spiller på ordenes opprinnelige, bokstavelige mening.

Og hva med uttrykket "bokstavelig talt", - er ikke det også en metafor? For det lar seg vel *egentlig* ikke gjøre å "tale ut fra bokstavene"? Å bruke ordene i sin opprinnelige betydning, det har jo ingenting med selve *bokstavene* i ordet å gjøre. Ordene "hund" og "dog" betyr da det samme, rent bokstavelig, selv om de er skrevet med ulike bokstaver! Og dessuten, når vi sier at ordene i metaforer brukes i en "overført betydning"; er ikke da ordet "overført" også brukt metaforisk?

Og hva skjer da med det logisk ideelle en-til-en-forholdet mellom ordene i språket og tingene i verden? Når ordene brukes på flere måter, ved at man assosierer visse handlinger og ting med andre handlinger og ting, - ja, da blir jo språket alt for utflytende og smidig. Og hvordan skal vi da kunne holde oversikten over hvorvidt vi bruker ordene i en overført eller bokstavelig betydning?

Men er det egentlig så forbilledlig at ethvert ord har én betydning og én bruk? Er det ikke utmerket at vi kan bruke språket kreativt for å uttrykke oss? På den måten får jo språket en bredere bruk. Og når vi sier at man må kalle en spade for en spade; - da sier vi jo nettopp at man må snakke klart og direkte, uten en masse dikkedarer og omveier. Og er kanskje ikke det en klar og tydelig måte å si akkurat det på?